

SERIA DE AUTOR
MILAN KUNDERA

Milan Kundera s-a născut în 1929, în Cehoslovacia.
În 1975 s-a stabilit în Franța.

OPERE ALE LUI MILAN KUNDERA

Scrise în cehă:

Gluma, roman

Iubiri caraghioase, nuvele

Viața e în altă parte, roman

Valsul de adio, roman

Cartea râsului și a uitării, roman

Insuportabila ușurătate a ființei, roman

Nemurirea, roman

Scrise în franceză:

Jacques și stăpânul său. Omagiu lui Denis Diderot, teatru

Arta romanului, eseu

Testamente trădate, eseu

Lentoarea, roman

Identitatea, roman

Ignoranța, roman

Cortina, eseu în șapte părți

O întâlnire, eseu

Sărbătoarea neînsemnătății, roman

DESPRE OPERA LUI MILAN KUNDERA:

Kvetoslav Chvatik, *Lumea romanescă a lui Milan Kundera*

Éva Le Grand, *Kundera sau memoria dorinței*

Jocelyn Maixent, *Secolul XVIII al lui Milan Kundera*

Maria Nemcova Banerjee, *Paradoxuri terminale*

François Ricard, *Ultima după-amiază a lui Agnes*,

eseu despre opera lui Milan Kundera

Guy Scarpetta, *Vârsta de aur a romanului*

Guy Scarpetta, *Variațiuni asupra erotismului*

MILAN
KUNDERA
UN OCCIDENT
RĂPIT SAU TRAGEDIA
EUROPEI CENTRALE

Traducere din franceză de
BOGDAN GHIU

HUMANITAS
fiction

Cuprins

LITERATURA ȘI NAȚIUNILE MICI

Prezentare de Jacques Rupnik / 9

Literatura și națiunile mici.
Discurs ținut la Congresul Scriitorilor
cehoslovaci / 17

UN OCCIDENT RĂPIT

Prezentare de Pierre Nora / 41

Un Occident răpit
sau tragedia Europei Centrale / 45

LITERATURA
ȘI NAȚIUNILE MICI

Prezentare

Există congrese ale scriitorilor mai importante, sau în tot cazul mai demne de a fi reținute decât congresele Partidului. Acestea din urmă, în Cehoslovacia comunistă, se succedau și se asemănau. Congresele scriitorilor, în schimb, puteau fi imprevizibile și, uneori, vestitoare ale unor profunde schimbări în raporturile dintre putere și societate.

Există și discursuri ținute la congrese, care marchează o epocă, și a căror recitare, azi, păstrează o rezonanță aparte. Ne gândim la denunțarea cenzurii de către Soljenițîn la Moscova în mai 1967, care i-a inspirat lui Guy Béart

un frumos cântec: „Poetul a spus adevărul, poetul trebuie să fie executat“... Mai puțin cunoscute ne sunt, în schimb, uluitoarele discursuri rostite la Praga, o lună mai târziu, în cadrul Congresului Scriitorilor, în frunte cu cel al lui Milan Kundera.

Milan Kundera era în acel moment un scriitor de succes, în teatru cu *Proprietarii cheilor* (1962), dar și prin culegerile sale de povestiri *Iubiri caraghioase* (1963 și 1965) și, mai cu seamă, prin *Gluma*, apărută în 1967 (chiar în momentul Congresului Scriitorilor), roman care evocă și care încheie o epocă, rămânând, pentru cititorii cehi, dar nu numai, asociat primăverii anului 1968¹. Kundera predă la Facultatea de Film (FAMU), devenind una dintre figurile marcante ale unei extraordinare înfloriri a creației culturale, de o originalitate și de o diversitate cu totul ieșite din comun, atât în literatură (Hrabal, Škvorecký, Vaculík etc.), cât și în teatru (Havel,

1. Traducerea în franceză a acestui roman a apărut imediat după invazia sovietică, în octombrie 1968, la Editura Gallimard.

Topol) și, mai ales, în noul val din cinema (Forman, Passer, Menzel, Nemec, Chytilová ...). El consideră – nu fără motive – anii 1960 o „epocă de aur“ a culturii cehe, care se eliberează treptat din chingile ideologice ale regimului, fără a trebui să le suporte, în schimb, pe cele ale pieței. Din această perspectivă, Primăvara de la Praga din 1968 nu poate fi redusă la dimensiunea ei politică și trebuie înțeleasă doar ca punctul culminant al unui deceniu în care săptămânalul scriitorilor, *Literarni noviny*, apărea într-un tiraj de 250 000 de exemplare, toate vândute în aceeași zi; un deceniu în care emanciparea culturii grăbise descompunerea structurii politice.

Simțind pericolul, puterea momentului a încercat să recapete controlul, Congresul Scriitorilor din iunie 1967 devenind, astfel, scena unei înfruntări dintre scriitori și putere, ale cărei premise se găseau în conferința de la Liblice din 1963, dedicată lui Franz Kafka, o adevărată înmormântare simbolică a „realismului socialist“. Opera scriitorului evreu praguez de limbă germană, în frunte cu *Procesul*,

ținea, în ochii cititorilor cehi, patruzeci de ani mai târziu, de un alt realism, mai curând supărător pentru ocupantul Castelului, șeful Partidului și al statului, Antonin Novotný.

Congresul Scriitorilor din 1967 a cunoscut mai multe momente intense. Mai întâi, discursul scriitorului Pavel Kohout, care a criticat politica antiisraeliană a blocului sovietic în Războiul de Șase Zile, înainte de a citi celebra scrisoare adresată de Soljenițin Uniunii Scriitorilor Sovietici. Era prea mult pentru Jiří Hendrych, gardianul ortodoxiei ideologice din conducerea Partidului, care a părăsit sala și, trecând prin spatele tribunei unde se aflau Kundera, Procházka și Lustig, le-a aruncat un memorabil: „Ați pierdut totul, absolut totul!“ A doua zi, a fost rândul lui Ludvík Vaculík, autorul cărții *Securea* și membru în redacția revistei *Literarni noviny*, jignit de cuvintele lui Hendrych, să depășească orice limită a ceea ce se presupunea a fi acceptabil, abordând fără ocolișuri problema de fond: confiscarea puterii de către „o mână de oameni care vor să decidă totul“,

atacând cenzura și chiar Constituția. Rup-tura se produsese.

Istoria politică va ține, desigur, minte conflictul explicit al scriitorilor cu puterea; înfrângerea provizorie a celor dintâi în vara lui 1967, apoi victoria lor (de asemenea provizorie) din primăvara lui 1968. Istoria ideilor va reține, în schimb, mai cu seamă discursul de deschidere rostit de Milan Kundera. Asemenea colegilor săi, și el atacă cenzura, abordând însă tema libertății creatoare din altă direcție. Adoptând o perspectivă istorică, Milan Kundera își pune întrebări cu privire la soarta națiunii cehe, a cărei existență nu era deloc „ceva de la sine înțeles“, cu elitele ei decimate după bătălia de la Muntele Alb (1620) și cele două secole de germanizare care au urmat, întorcându-se la întrebarea îndrăzneată formulată la sfârșitul secolului al XIX-lea de scriitorul Hubert Gordon Schauer: chiar a meritat efortul de a le reda cehilor o limbă purtătoare a unei mari culturi? Nu ar fi fost mai bine ca ei să se fi dizolvat în cultura germană, mult mai dezvoltată și mai influentă în acel moment? Aproape un secol

mai târziu, Kundera pune din nou, retoric, această întrebare și răspunde la ea: un asemenea fapt nu se poate justifica decât printr-o contribuție originală la cultura și valorile europene; altfel spus, universalul prin particular. Vitalitatea culturii cehe din anii 1960 pare să justifice această ambiție sau acest pariu. Or, această înflorire a culturii, de care depinde existența națiunii, are drept condiție libertatea. Pledoaria pentru autonomia culturii și pentru libertatea spiritului devine o provocare adresată ideologilor-cenzori, pe care Kundera îi numește „vandali“. A elibera cultura de sub jugul puterii capătă, în mod evident, o dimensiune politică.

Însă problema abordată de Kundera în 1967 are și o rezonanță neașteptată de actuală atunci când el anticipează și cealaltă dimensiune a ei: soarta națiunilor mici în „vastele perspective integraționiste care s-au deschis în cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea“.

„Procesul de integrare riscă să cuprindă toate națiunile mici, care nu se pot apăra decât prin vigoarea culturii lor, prin personalitatea și prin trăsăturile inimitabile ale

contribuției lor.¹ A face față „presiunii non-violente a acestui proces de integrare din secolele al XX-lea și al XXI-lea“ s-ar putea dovedi mult mai dificil decât a fost rezistența opusă anterior germanizării.

Astfel, întrebarea cu privire la specificitatea locului culturii cehe își află prelungirea în reflecția lui Kundera asupra soartei națiunilor mici din Europa Centrală, anticipând, prin anumite aspecte, dilemele lor într-o Europă cuprinsă de valul globalizării. Aceasta este, de asemenea, și legătura dintre discursul lui Kundera de la Congresul Scriitorilor din 1967 și eseul publicat de el în 1983 în revista *Le Débat* despre „Un Occident răpit sau tragedia Europei Centrale“.

Jacques Rupnik

1. Convorbire a lui Milan Kundera cu Antonin Liehm, în volumul *Trois générations*, dialoguri despre fenomenul cultural cehoslovac, prefață de Jean-Paul Sartre, Gallimard, Paris, 1970. Această convorbire, realizată în ajunul Congresului Scriitorilor din 1967, rămâne, fără îndoială, cel mai izbutit autoportret intelectual al lui Milan Kundera.

Literatura și națiunile mici

DISCURS ȚINUT LA CONGRESUL
SCRIITORILOR CEHOSLOVACI

1967

Dragi prieteni, chiar dacă nici o națiune nu a apărut pe planeta Pământ încă din zorii istoriei, și însăși noțiunea de națiune e relativ modernă, cele mai multe dintre ele își simt existența ca o evidență, ca un dar de la Dumnezeu sau al Naturii, care a existat dintotdeauna. Popoarele sunt capabile să își definească cultura, sistemul politic și chiar granițele ca pe propria lor creație, sursă, deci, de întrebări și probleme, dar își consideră existența ca popor un dat scutit de orice întrebări. Istoria deloc fericită și discontinuă a națiunii cehe, care a trecut prin anticamera morții, i-a permis

acesteia să nu cadă pradă acestui gen de iluzii înșelătoare. Existența națiunii cehe nu a fost niciodată resimțită ca o evidență, și tocmai această *non-evidență* constituie unul dintre attributele ei majore.

Cel mai flagrant a fost acest fenomen la începutul secolului al XIX-lea, atunci când o mână de intelectuali au încercat să reînvie mai întâi ceha, această limbă aproape uitată, apoi, în generația următoare, poporul ceh, deja aproape dispărut. Această renaștere a fost un act deliberat și, ca orice act, s-a bazat pe o punere în balanță a unor argumente *pro* și a unor *contra*. Chiar dacă au înclinat în favoarea lui „pentru“, intelectualii care făceau parte din mișcarea de redeșteptare națională cehă cunoșteau și greutatea argumentelor de sens contrar. Ei știau – Matous Klacel, de exemplu, a vorbit despre asta – că o germanizare ar fi simplificat mult viața cehilor, oferindu-le mai multe oportunități copiilor lor. Știau, de asemenea, că apartenența la o națiune mai mare conferă o mai mare greutate tuturor lucrărilor spiritului, lărgindu-le raza

de influență, în vreme ce știința formulată în cehă – îl citez pe Klacel – „limitează recunoașterea muncii mele asidue“. Ei erau conștienți de dificultățile cu care se confruntă popoarele mici, care – așa cum spunea Jan Kollar – „nu gândesc și nu simt decât pe jumătate, și al căror nivel de educație“ – îl citez din nou pe Kollar – „este deseori mediocru și firav; netrăind, el nu face decât să supraviețuiască, nu crește și nu înmugurește, doar vegetează, nefăcând să crească copaci, ci doar mă răcini“.

O perfectă conștiință atât a acestor argumente, cât și a contraargumentelor plasează întrebarea „a fi, sau a nu fi, și de ce?“ la însăși temelia existenței moderne a națiunii cehe. Dacă protagoniștii redeșteptării naționale au favorizat această existență, acest lucru reprezenta un mare pariu pentru viitor. Au pus poporul în fața datoriei de a justifica în viitor justiția alegerii lor.

Era cu totul în logica acestei non-evidențe a existenței națiunii cehe ca, în 1886, Hubert Gordon Schauer să-i azvârle în față tinerei